

Aandsretning, der ikke havde saa svært ved at lade alle Livets Modsætninger gaa op i en højere Enhed. *Hans Jensen.*

Land-, Forst- og Havevæsen.

Et af 18. Aarh.s mest interessante Indlæg om danske Landboforhold er den jyske, iøvrig tyskfødte, Kapellan J. D. W. Westenholtz' *Prisskrift om Folkemængden i Bondestanden*. Det blev til som Besvarelse af en Opgave, der var udsat af Generallandvæsenskollegiet »om Aarsagerne, der hindrer Folkemængdens Tiltagelse i Bondestanden», og det udkom i Trykken 1772 paa kgl. Bekostning. 1919 er det paa M. P. Madsens Forlag blevet udsendt i en moderne Udgave, der er blevet bekostet af et Medlem af Slægten Westenholtz, og hvortil Indledning og Anmærkninger er skrevet af den historisk interesserede Pastor Alex. Rasmussen.

En Anmelder i *Fortid og Nutid* III, 20, finder, at den største Værdi ved Westenholtz' Skildringer ligger i nogle specielle »kulturhistoriske« Oplysninger. Der er da Grund til at betone, at vi her har at gøre med et Skrift af stor socialhistorisk Værdi, som bør kendes af alle, der interesserer sig for vore ældre Samfundsforhold. Hvad var Aarsagen til, at Befolkningstallet paa Landet stod saa nogenlunde stille under de gamle Tilstande før de store Landboreformer? Midt i vidtløftige Betragtninger, der ofte rummer snurrede Ræsonnementer, giver W. dog med klare og tydelige Ord det Svar, der sikkert er det rigtige: hele det gamle Landbosystem, hvis Grundpiller var Godsvæsenet og Landsbyfællesskabet, gav overhovedet ikke de nødvendige Rammer for en større Befolkningsforøgelse. »Hver en By er besat med et vist Antal Gaardmænd og med et vist Antal Husmænd; flere tillades ikke at komme der«. Det gaar, siger Westenholtz, med Bondestanden næsten som med Præstestanden; den kan kun rumme et bestemt Antal Individuer. Unge Folk maa derfor vente med at fæste Bo, »indtil en Gaardmand eller Husmand afgaar, efter hvilken de nygifte kan faa Stedet«. De Forhold, W. angriber, var jo allerede paa hans Tid undergravet af den tekniske og økonomiske Udvikling og skulde snart i det væsentlige forsvinde ved de store Landboreformer. Man har let ved at tilgive W., at han ikke ræsonnerer endnu dybere ved at spørge, om ikke de gamle Forhold har haft deres Berettigelse engang ved at sætte Grænser for Befolkningsforøgelse paa Tider, da der faktisk ikke fandtes Eksistensmuligheder for flere Mennesker i Landet. W. siger, at Bønderne ikke blot ofte maa vente længe paa at kunne gifte sig, det er Ulykken, at naar de endelig bliver gift, bryder de sig ikke om at faa Børn. Det gør et underligt Indtryk i

Virkeligheden at se denne Præst fra Tiden for halvandethundred Aar siden klage over den danske Bondestands Ulyst til at sætte Børn i Verden, over Bønderpigernes Lyst til nok at nyde Kærlighed, men vel at mærke uden Kærligheds Frugt, og over, at »unge Folk lægger dem efter unaturlige Kunster for at undertrykke Frugtbarheden«; det er ganske som moderne Klager over Storstædernes Befolkning. Man kan vel sige, at W.s Betragtninger illustrerer Gustav Bangs Paastand — jfr. ogsaa Falbe-Hansen: Stavnbaandsløsningen og Landboreformerne I, 121 — om, at Befolkningens Stagnation i ældre Tider ikke blot skyldtes større Dødelighed, men ogsaa de sene Ægteskaber og den temmelig ringe Fødselshyppighed. Ogsaa paa et andet Punkt mindes man om Bang; det er, naar W. taler om de mange Tiggere, der flakker om i Landet; han er her i bedste Overensstemmelse med Kirkebogsstudiers Skildring af 17. Aarh.s omvankende Proletariat i Danmark.

Hans Jensen.

Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs Historie I 1769-1868, II 1869-1918, er et Jubilæumsskrift i Anledning af Selskabets 150-aarige Bestaaen, forf. af Selskabets mangeaarige Sekretær, National- og Landøkonomen H. Hertel, der for ikke lang Tid siden udsendte den store fortjenstfulde Bog om Andelsbevægelsen i Danmark (jvfr. ovfr. 183—185). Der er som sædvanlig Grund til at glæde sig over denne Forfatters klare og overskuelige Stil, der dog kan have enkelte Pletter. Det lyder ikke godt, naar gentagne Gange en Omtale af velkendte Forhold vedrørende Bondestandens og Landbrugets Stilling i ældre Tid begynder med Vendingen »Gud og Hvermand ved, at«, dette er ikke nogen smuk Sprogblomst.

Hr. Hertel har i Hovedsagen ordnet Stoffet saaledes, at han giver en systematisk Gennemgang af Selskabets Virksomhed i dets forskellige Grene indenfor hvert af de to Titelaflsnit, hvorefter Værket er delt. I særlige Kapitler skildres de ledende Mænd, mellem hvilke er nogle af Danmarks bedst kendte Navne; for 100 Aar siden bestod Præsidiet saaledes af A. S. Ørsted, Collin og Joh. Chr. Drewsen. Bogen bliver paa denne Maade en fortræffelig Opslagsbog for enhver, der vil orientere sig paa et eller andet Felt, hvor Selskabet har grebet ind. Den samlede Fremstilling kommer til at give en udmærket Oversigt over en meget vigtig Side af dansk Arbejdes Historie gennem de sidste halvandet Hundrede Aar.

Der findes nemlig ikke det Punkt af større Betydning af vort Landbrugs Udvikling, som Landhusholdningsselskabet ikke har